

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GRAMMATIK BILIMLARNI
SHAKLLANTIRISH**Botirova Farida Aliyevna***Boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tilining muhim qoidalari bilan tanishtirish, imloviy xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslikka va grammatik bilimlarni eng sodda usulda tushuntirish haqida ma'lumot berilgan.*

Аннотация: *Эта статья знакомит учащихся начальных классов с важными правилами родного языка, как избежать орфографических ошибок и недочетов, как максимально просто объяснить грамматические знания.*

Annotation: *This article introduces elementary students to the important rules of the native language, how to avoid spelling mistakes and shortcomings, and how to explain grammatical knowledge in the simplest way.*

Kait so'zlar: *Boshlang'ich ta'lim, ona tili, so'z, gap, grammatik tahlil. Ключевые слова: начальное образование, родной язык, словарный запас, речь, грамматический анализ.*

Keywords: *Primary education, native language, vocabulary, speech, grammar analysis.*

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan.

Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmeti sifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi.

Ona tili kursida beriladigan bilimlar mazmunini o'zbek tilining tovush tuzilishi va yozma nutqda tovushlarni ifodalash usullari haqidagi (fonetik va grafik); so'zlarning o'zgarishi va gapda so'zlarning bog'lanishi haqidagi (grammatik, ya'ni morfologik va sintaktik); so'zning morfemik tarkibi va so'z yasaliş usullari haqidagi (so'z yasalişiga doir); so'zlarning leksik-semantik guruhi haqidagi (leksikologik); o'zbek tilining to'g'ri yozuv tamoyillari va tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi (orfografik va punktuatsion) bilimlar tashkil etadi. Bu bilimlar, birinchidan, grammatik, fonetik, so'z yasalişiga oid tushunchalarda, ikkinchidan, grafik, orfografik, punktuatsion qoidalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, o'zbek tili kursi fonetik, grafik, morfologik, sintaktik va boshqa ko'nikma va malakalarni ham o'z ichiga oladi.

Tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarda boshqa ko'pgina o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lgan ko'nikmalar (predmetlararo ko'nikmalar)ni hosil qilish ustida ham ish olib boriladi. Pedagogikada bunday predmetlararo ko'nikmalarga analiz, sintez, abstraktlashtirish (til hodisalarini fikran tasavvur etish), umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash kabilar kiradi. Ushbu ko'nikmalarni o'quvchilarda shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash ularning o'quv faoliyatini faollashtirishga, bilimlarini muvaffaqiyatli egallashlariga imkoniyat yaratadi. Ona tili kursidan hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar bilan predmetlararo ko'nikmalar, bir-biridan ajratilmagan holda o'quv-tarbiyaviy jarayonda shakllantiriladi. Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar qo'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmeti sifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan bog'liq holda amalga oshiriladi. Ona tili kursida beriladigan bilimlar mazmunini o'zbek tilining tovush tuzilishi va yozma nutqda tovushlarni ifodalash usullari haqidagi (fonetik va grafik); so'zlarning o'zgarishi va gapda so'zlarning bog'lanishi haqidagi (grammatik, ya'ni morfologik va sintaktik); so'zning morfemik tarkibi va so'z yasaliş usullari haqidagi (so'z yasalişiga doir); so'zlarning leksik-semantik guruhi haqidagi (leksikologik); o'zbek tilining to'g'ri yozuv tamoyillari va tinish belgilarining ishlatilishi haqidagi (orfografik va punktuatsion) bilimlar tashkil etadi.

Bu bilimlar, birinchidan, grammatik, fonetik, so'z yasalişiga oid tushunchalarda, ikkinchidan, grafik, orfografik, punktuatsion qoidalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, o'zbek tili kursi fonetik, grafik, morfologik, sintaktik va boshqa ko'nikma va malakalarni ham o'z ichiga oladi. Tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarda boshqa ko'pgina o'quv predmetlari uchun umumiy bo'lgan ko'nikmalar (predmetlararo ko'nikmalar)ni hosil qilish ustida ham ish olib boriladi. Pedagogikada bunday predmetlararo ko'nikmalarga analiz, sintez, abstraktlashtirish (til hodisalarini fikran tasavvur etish), umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash kabilar kiradi. Ushbu ko'nikmalarni o'quvchilarda shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash ularning o'quv faoliyatini faollashtirishga, bilimlarini muvaffaqiyatli egallashlariga imkoniyat yaratadi. Ona tili kursidan hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar bilan predmetlararo ko'nikmalar, bir-biridan ajratilmagan holda o'quv-tarbiyaviy jarayonda shakllantiriladi.

Grammatik tushunchalarda til hodisalarining muhim belgilari umumlashtiriladi. Tushunchani o'zlashtirish ustida ishlash jarayonida o'rganiladigan tushunchaning muhim belgilarini ajratish maqsadida muayyan til materialini analiz

qilinadi. Masalan, soʻz oʻzgartuvchi qoʻshimcha uchun quyidagi ikki muhim belgi xarakterli:

1) soʻz oʻzgartuvchi qoʻshimcha – soʻzning oʻzgaradigan qismi;

2) soʻz oʻzgartuvchi qoʻshimcha sintaktik vazifani bajaradi, yaʼni gapda soʻzlarni bogʻlash uchun xizmat qiladi.

Shunday qilib, tilga oid tushunchalarni shakllantirish jarayoni shartli ravishda toʻrt bosqichga boʻlinadi:

Birinchi bosqich – tushunchaning muhim belgilarini ajratish maqsadida til materialini tahlil qilish. Bu bosqichda maʼlum soʻz va gaplarning leksik maʼnosidan kelib chiqib mavhumlashtirish amalga oshiriladi va shu til hodisasi, til kategoriyasi uchun umumiy hisoblangani ajratiladi. Oʻquvchilar tahlil qilish va mavhumlashtirish aqliy amalini bilib oladilar.

Ikkinchi bosqich – tushunchaning belgilarini umumlashtirish, ular orasidagi bogʻlanishni aniqlash(tushunchalarning ichki bogʻlanishini aniqlash), atamani berish. Oʻquvchilar taqqoslash va tarkib amalini bilib oladilar.

Uchinchi bosqich – tushuncha taʼrifini ifodalashni tushunish, belgilar mohiyatini va ular orasidagi bogʻlanishni aniqlash.

Toʻrtinchi bosqich – yangi til materialini asosida oʻrganilayotgan tushunchani aniqlashtirish, bilim tajribaga tatbiq etiladigan mashqlar ishlash, oʻrganilayotgan tushunchaning ilgari oʻzlashtirilgan tushunchalar bilan bogʻlanishini aniqlash.

Koʻrsatilgan bosqichlarni “feʼl” grammatik tushunchasini shakllantirish jarayoni misolida koʻrib chiqaylik:

Tushuncha ustida ishlash til materialini tahlil qilish va tushunchaning muhim belgilarini aniqlashdan boshlanadi. Koʻpgina tekshirishlar, agar oʻquvchilar oʻqituvchi rahbarligida muayyan vazifani bajarish bilan dastlabki til materialini oʻzlari tuzsalar yoki tanlasalar, ularning analitik faoliyati samaradorligi ortishini koʻrsatdi. Masalan, oʻquvchilar harakatlarini kuzatish asosida gap tuzadilar. Darsda oʻquvchilarni feʼldan foydalanish va eʼtibor bilan yozishga undaydigan qulay nutqiy vaziyat yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va faravon, demokratik Oʻzbekiston davlatini birgalikda harpo etamiz. Oʻzbekiston Respublikasi Prezident lavozmiga kirishish tantanali marosimiga bagʻishlangan Oliy Majlis palatalarining qoʻshma majlisidagi nutqi. – T.: Oʻzbekiston, 2016

2. Kenjayeva M.A. O.Qurbonova. Ona tili oʻqitish metodikasi. Oʻquv qoʻllanma. – ISBN 978 -9943-7649-3-4. Toshkent.“Iqtisod-moliya” 2021. – 220b3.

3. K. Qosimova, S.M atchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik): T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b.

5. Ashrapova T. va b. Ona tili o'qitish metodikasi. T. «O'qituvchi», 1984-yil. 102-103-betlar.